

Reetta Kettunen

KUVIEN JA TEKSTIN VÄLINEN VUOROVAIKUTUS
LASTENKIRJASSA

Viestinnän koulutusohjelma
Visuaalisen viestinnän suuntautumisvaihtoehto
2011

KUVIEN JA TEKSTIN VÄLINEN VUOROVAIKUTUS LASTENKIRJASSA

Kettunen, Reetta Marjut
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Viestinnän koulutusohjelma
Lokakuu 2011
Ohjaaja: Merimaa, Henry
Sivumäärä: 46
Liitteitä: -

Asiasanat: Kuvittaminen, lastenkirjallisuus, taittaminen, interaktiivisuus, luonnonsuojelu

Opinnäytetyöprojektin aiheena oli lastenkirjan tekeminen. Projekti jaettiin kahteen osa-alueeseen: tekstisisällön ja visuaalisen sisällön tuottamiseen. Tämän opinnäytetyön vastuualue rajoittuu visuaalisen sisällön tuottamiseen eli kuvituksen ja taiton toteuttamiseen.

Tässä opinnäytetyön kirjallisessa osuudessa käsiteltiin kuvittamisen historiaa ja perinnettä, lastenkirjan kuvituksen tehtäviä ja tarkemmin kuvien ja tekstin välistä vuorovaikutusta lastenkirjassa. Kerrottiin myös taittamisen ja kuvittamisen suunnittelusta ja kirjan protomallin kolmiulotteisten tehosteiden ja luonnossa valokuvattujen hahmojen toteuttamisesta.

Opinnäytetyön toiminnallisen osuuden haaste oli tuottaa kuvitus, joka tukee tekstin luonnonsuojeluteemaa, laajentaa verbaalista tarinaa ja viihdyttää nykypäivän 8-10-vuotiaita lukijoita. Lopputuloksena syntyi osin valokuvattu ja osin piirretty kuvitus. Teemaa tukee taustatarina, joka elää pelkästään kuvituksessa. Lisäksi paperitaittelutekniikalla toteutettujen hahmojen ulkonäköseikat vahvistavat luonnonsuojeluaatteita. Kuvituksen viihdyttävyyttä lisää pop-up-tehosteet ja ne konkretisoivat tarinan tapahtumia.

THE INTERPLAY BETWEEN ILLUSTRATIONS AND TEXT IN CHILDREN'S BOOK

Kettunen, Reetta Marjut

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Media and Communications Studies

October 2011

Supervisor: Merimaa, Henry

Number of pages: 46

Appendices:-

Keywords: Illustration, visual communication, children's literature, layout design, interaction, nature conservation

The purpose of this thesis was to make a children's book. The project work was split in two production sections: textual and visual. The visual production does fall within the remit of this thesis, including illustration and layout design.

The topics discussed in this written report include the history of illustration and the functions of the children's books pictures. It is focused on the interplay between text and illustrations. Designing layout and illustration was also described and how prototype of the book and its three-dimensional figures was created.

The challenge was to create illustration what supports theme of the text that is nature conservation. Other challenges were how to make illustration that expands the verbal story and amusing the readers between the ages of 8 and 10 years.

The result of the final work is that illustration is partly photographed and partly illustrated. In the illustration lives a background story what does not show in the text at all, but it supports the environmental conservation theme. Also the appearance of the three-dimensional figures support the nature conservation causes. Pop-up techniques increase the entertainment of the book and concretise the illustration.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 LASTENKIRJAPROJEKTIN TAUSTA JA TAVOITTEET	7
2.1 Projektin ensivaiheet	7
2.2 Projektin tavoitteet ja niissä onnistuminen	8
3 KUVITTAMISEN LÄHTÖKOHDAT	9
3.1 Satukuvituksen merkitys lastenkirjallisuuden alkuaikoina	9
3.2 Lastenkirjankuvituksen merkitys nykypäivänä	11
3.3 Kuvien ja tekstin vuorovaikutus	17
3.3.1 Lasten kuvakirja vai kuvitettu lastenkirja	23
3.3.2 Kuvien intertekstuaalisuus, taustatarinat ja piiloviestit	26
4 TAITTAMISEN JA KUVITTAMISEN SUUNNITTELU	28
4.1 Taiton tavoitteet	31
4.2 Kuvituksen tavoitteet	32
4.3 Kuvitettavien kohtien valintaprosessi	32
4.3.1 Pop-up-tehosteiden suunnittelusta ja toteutuksesta.....	34
4.3.2 Kokonaisuuden hallinta	36
5 KOKOAMINEN	37
5.1 Hahmojen henkiinherättäminen	37
5.2 Kirjan taittaminen ja typografian luomat mielikuvat	39
6 LOPPUTULOS	42
6.1 Taiton tarkoituksenmukaisuus	42
6.2 Arviointi kuvituksen onnistumisesta	43
6.3 Kokonaisuuden arviointi	43
LÄHTEET	45

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aiheena oli toteuttaa lastenkirja yhdessä opiskelutoverini Jenni Joensuun kanssa. Joensuun tehtävänä oli tekstin tuottaminen ja oma osuuteni oli kuvittaa tarina sekä taittaa kirja. Vaikka kirja on yhteisesti tuotettu teos, on molemmilla oma kirjallinen raportti, koska tehtävämme jakautuivat selkeästi omiksi kokonaisuuksiksi ja tarkastelemme aihetta eri lähtökohdista.

Opiskelujeni aloittamisesta lähtien olin ollut kiinnostunut tekstien kuvittamisesta yleisesti ja haaveissani oli ollut jo kauan, että joskus kuvittaisin lastenkirjan tai muun kirjallisen teoksen. Lastenkirjan kuvittaminen opinnäytetyönä tuntui luontevimmalta vaihtoehdolta, koska kuvat ja lapsille suunnatut tarinat ovat perinteisesti kuuluneet yhteen sekä sen takia, että lastenkirjan kuvittaminen - ja fiktiivisen tekstin kuvittaminen yleensäkin - oli opinnoissamme jäänyt vähemmälle huomiolle.

Myös paperitaittelutekniikka oli aina innostanut, joten halusin yhdistää sitä opinnäytetyöhön. Paperitaittelutekniikkaa on käytetty lastenkirjoissa monin eri tavoin. Esimerkiksi kiekot, vetoläpät ja paperitaitokset korostavat kuvituskuvien liikettä. Kirjoja, joissa kolmiulotteista kuvitusta on, kutsutaan eri nimillä. Useimmin mainitaan pomppiskirjat, kohokuvakirjat, näyttämökirjat, pop-up-kirjat ja pomppukirjat. Itse käytän tässä opinnäytetyössä termiä pop-up-kirjat. Pop-up-tekniikasta puhuessani tarkoitan paperitaittelutekniikkaa.

Halusin tulevia työmahdollisuuksia silmällä pitäen näyttää, että medianomi pystyy tuottamaan myös tämän tyyppistä visuaalista viestintää. Yleisesti ottaenhan Suomessa lastenkirjan kuvituksia tekevät kirjailijat itse tai taiteellisen koulutuksen omaavat kuvataiteilijat ja graafikot.

Ensin ajattelin, että kuvittaisin jonkun valmiin satutarinan. Kertoessani aikeistani omaa opinnäytetyötään miettivälle Joensuulle, aloimme kuitenkin pohtimaan voisimmeko tehdä yhteistyötä. Ajatustenvaihtojen lomassa alkoi jo itse tarina saamaan runkoa, joten päätimme toteuttaa yhteisen

opinnäytetyön. Päätös tehdä kuvitus aivan uuteen, ei milloinkaan kuvitettuun tarinaan, oli erinomainen. Näin saatoin luoda aivan kokonaan omanlaiseni hahmot ja miljöön, joita ei verrattaisi mihinkään aiempaan painokseen tarinasta. Lisäksi sain mielikuvieni tueksi työparin, kanssakuvittelijan.

Halusimme toteuttaa lastenkirjan, jonka aihe olisi meille itsellemme tärkeä ja tarina opettavainen. Olimme molemmat kiinnostuneita luonnonsuojelusta, joten päädyimme luonnonsuojeluteemaan ja pyrimme kiinnittämään huomiota vesistöjemme tilaan. Aihe on myös ajankohtainen. Kirjan tarina ei suoranaisesti valista eikä sano suoraan ohjeita luonnonsuojeluun, mutta pistää lukijan miettimään luonnon tilaa.

Lopputulokseksi muodostui 8-10-vuotiaille suunnattu, kuvitettu satukertomus. Kertomusta ei ole julkaistu eikä kirjalle ole vielä hankittu kustantajaa. Jotta pystyin testaamaan pop-up-tehosteiden ja kuvituksen toimivuutta tein kirjasta protomallin. Suunnittelin, että valmis teos olisi A6-kokoinen vaakaan taitettu kirja. Pääpaino on verbaalisessa tarinassa ja kuvitus laajentaa sitä. Kirjan kuvituksessa on käytetty valokuvien ja tussipiirroskuvien lisäksi tehosteena pop-up-tekniikkaa. Valokuvia varten taittelin kolmiulotteiset hahmot paperista. Asettelin hahmot oikeisiin paikkoihin ja valokuvasin ne.

Tässä opinnäytetyöraportissa kerron oman työni taustoja sekä kuvittamisen lähtökohtia, eli mitä kokemukseni perusteella täytyy ottaa huomioon lastenkirjan kuvitusta suunnitellessa. Kerron hieman kuvituksen historiasta. Teoriaosuudessa tarkastelen lisäksi kuvan ja tekstin vuorovaikutusta sekä kuvien sisäisiä tehokeinoja. Näihin lähtökohtiin peilaan taittamisen ja kuvituksen suunnitteluvaiheitani ja kerron miksi ja miten valitsin kuvitettavaksi juuri tietyn kohdan tarinasta.

Sen sijaan kuvittamisen ja taittamisen varsinaiset toteuttamisvaiheet olen pyrkinyt jättämään tästä raportista pois. Se, että mitä ohjelmistoja käytin, kuinka hahmot käytännössä rakensin tai miten kuvia käsittelin, on toisarvoista. Työprosessin kulun sekä tekniset seikat olen kuvannut yleisellä tasolla ja keskityn kertomaan, että millaisiin ratkaisuihin päädyin ja miksi.

2 LASTENKIRJAPROJEKTIN TAUSTA JA TAVOITTEET

2.1 Projektin ensivaiheet

Jo projektin alkumetreiltä lähtien työjako oli selvä. Minä kuvittaisin ja taittaisinkin, Joensuu kirjoittaisi tekstisisällön. Halusimme kuitenkin, että molemmat voivat halutessaan vaikuttaa toisen alueeseen. Pyrimme tällä siihen, että sekä tarina, että visuaalinen puoli olisi kummallekin mieluinen.

Aloimme pohtimaan kirjan teemaa. Molempien kiinnostuksesta luontoon teemaksi muodostui luonnonsuojelu. Luonnonsuojelullinen teema oli oiva valinta myös siksi, että se antoi molemmille haastetta. Mietin, kuinka tehdä luonnonsuojelun aatteita edistävä kuvitus ja ekologinen kirja. Joensuun haasteena oli, kuinka kirjoittaa valistavaa satutekstiä, joka ei kuitenkaan saarnaa.

Kohderyhmää määritellessä mietimme molempien työpanosta. Alle kouluikäiset olisi ryhmänä loistava kuvittamisen kannalta; lukutaidottomien lasten kirjoissa pääpaino on kuvissa ja niitä on paljon. Joensuulle siinä ei kuitenkaan olisi ammatillista haastetta. Ja koska varsinainen kuvakirja koostuu pääasiallisesti toinen toistaan seuraavista kuva-aukeamista koin, että alle kouluikäiselle tarkoitetun kuvakirjan kuvittaminen on aloittelijalle liian suuri kokonaisuus.

Rajasimme kohderyhmäksi 8-10-vuotiaat, itsenäisesti lukevat lapset. Ikähaarukka oli silti enemmänkin suuntaa antava, ettei se rajoittaisi tekemistä liikaa.

Teeman ja kohderyhmän valittuamme, ideoimme pääpiirteittäin kirjan maailmaa; hahmoja, maisemia ja tarinan ensiaskeleita. Yhteinen ideointivaihe oli tärkeä. Minä sain tarinasta ajatuksia kuvitustyyliin ja kerroin millaisiin kohtiin saisi hyvän pop-up-tehosteen. Joensuu puolestaan sai mielikuvista lisää ideoita tarinan kulkuun ja uusiin hahmoihin.

Ideointipalaverien jälkeen paneuduimme kumpikin itse työhön. Joensuu kirjoittamaan ja minä miettimään kuvitusta. Aloin katsastamaan eri kuvitustyyliä ja viitekehyksiä sekä hahmottelemaan jo sillä hetkellä tiedossa olevia hahmoja ja ympäristöä.

Alkuun teimme kuvitusta ja tarinaa enemmän lomittain ja tiiviimmin. Myöhemmin kuitenkin teimme töitä itsenäisemmin, koska en pystynyt suunnittelemaan kokonaiskuvitusta enkä kirjan taittoa, ennen kuin koko tarina on valmis. Myös eri vaiheet opinnoissamme vaikeuttivat tiivistä yhteistyötä.

2.2 Projektin tavoitteet ja niissä onnistuminen

Ensisijainen päätavoite projektilla oli tietenkin se, että saisimme siitä opinäytetyön. Tämä tavoite saavutettiin sataprosenttisesti.

Toissijainen päätavoite oli saada kirja kustannetuksi ja mietimme mahdollisia yhteistyökumppaneita. Kustantamisaikeista kuitenkin luovuttiin, koska otettuamme asiasta selvää tuli ilmi, että kustantajat toivovat valmiimpaa konseptia. Tulimme lopulta siihen tulokseen, että on parempi keskittyä itse asiaan ja tehdä kirjan tarina ja kuvitus ensin valmiiksi. Sitäpaitsi kolmas osapuoli saattaisi vaikeuttaa projektin kulkua aikataulullisesti. Kustantamistavoitteissa projekti ei ole toistaiseksi onnistunut eikä epäonnistunutkaan, koska asia on siltä osin avoin ja keskitymme siihen myöhemmin uudelleen.

Eräs tavoite alussa oli, että tarina ja kuvitus valmistuisivat samanaikaisesti. Teimme töitämme lomittain, mutta eteen tuli se, ettei kuvitusta saati taittoa pystynyt tekemään paloissa. Kirjan visuaalista puolta oli ajateltava kokonaisuutena. Ilman lopullista tarinaa oli mahdoton kehittää myös henkilökohtaista tavoitettani siitä, että kuvituksen sisällä olisi oma taustatarina. Sovimme, että Joensuu kirjoittaa tarinan loppuun ja itse keskityin kuvittamiseen täydellä höyryllä tarinan valmistuttua. Toimimme silti työpareina, mutta ratkaisuja tehtiin itsenäisemmin kuin alussa. Tavoite, että saisimme tekstin ja kuvituksen samaan aikaan valmiiksi, ei siis onnistunut.

Muita yhteistavoitteita projektilla ei ollut, vaan tavoitteet jakaantuivat omiin osa-alueisiin ja henkilökohtaisiin tavoitteisiin. Omista tavoitteista kerron tarkemmin kohdassa 4 Taittamisen ja kuvittamisen suunnittelu.

3 KUVITTAMISEN LÄHTÖKOHDAT

Ennen kuin aloin suunnittelemaan kirjan ulkoasua pidemmälle mietin mihin kirjan kuvia tarvitaan ja mitä kuvittaminen itseasiassa on? Miksi tarinoita kuvitetaan tai on kuvitettu?

Ensimmäiseen kysymykseen keksin oitis yhden yksinkertaisen vastauksen; ilman kuvia kirjan lukeminen olisi tylsää. Kuvat kutsuvat lukemaan tekstiä ja voivat joko vaimentaa lennokkaan tai pelastaa vaisun tarinan. Kuvien avulla tekstiin välittyy tunteita voimakkaammin; liikuttava kohtaus vaikuttaa murheellisemmalta ja iloinen tapahtuma tuntuu riemukkaammalta.

Kuvittaminen on sitä, että sillä tuodaan näkyville se, mikä löytyy tekstin rivien välistä, mikä pistää ajattelemaan, mikä antaa tekstiin lisäpotkua ja tunnetta. Kuvituksen ja tekstin vuorovaikutuksen onnistuessa kirja tarjoaa monipuolisen lukuelämyksen.

3.1 Satukuvituksen merkitys lastenkirjallisuuden alkuaikoina

1800-luvun alussa Suomeen saapunut romantiikan aatevirtaus korosti, että tunteisiin vedoten suomalaiset lapset tuli kasvattaa kunnioittamaan kotia, uskontoa ja isänmaataan. Alun perin lastenkirjallisuus nähtiinkin keinona kansallisten aatteiden jakamiseen ja vain kasvatustähtäykseltä. (Ihonen 2003, 12-16.)

Ensimmäiset suuret satukokoelmat ilmestyivät ilman kuvitusta, mutta romantiikan aate loi satukuvituksen lajityypin. Aatteen ansiosta satukuva

sai uusia tehtäviä; ennen kuvat olivat vain opetuksellisia havaintokuvia, nyt niiden tuli avartaa mieltä ja ruokkia lasten uskomatonta mielikuvitusta. (Ihonen 2003, 18.)

Suomalaisuusmieliset suosivat kuvakirjoja, koska kuvien avulla nuorimmatkin lapset oppivat kunnioittamaan perhearvoja ja isänmaata. Vastaavanlaiset tavoitteet oli vuonna 1894 ilmestyneellä, varhaisella kuvakirjallamme Suomalainen kuvakirja. (Laukka 2003, 93-96.) Kuvassa 1 on nähtävissä Venny Soldan-Brodfeltin realistista ja kansanelämää ihannoivaa kuvitusta.

Kuva 1. Venny Soldan-Brodfeltin kuvitusta teokseen Suomalainen kuvakirja. (Pieni suuri maailma 2003, 96.)

1900-luvun alkujaksolla lastenkirjallisuus ei kirjallisuuspiireissä ollut kovinkaan arvostettua, vaikkakin asiasta käytiin vilkasta keskustelua. Yleinen mielipide oli, että on parempi luettaa lapsilla laadukkaita aikuistenkirjoja kuin "alentua lapsen" tasolle kirjoittamalla lasten todellisista elämys- ja kokemusmaailmasta. Mielenkiintoista on, että yleisestä arvostuksen puutteesta huolimatta lastenkirjoja kuvittivat arvostetut taiteilijat. Esimerkiksi Albert Edelfelt teki lastenkirjan kuvitusta, vaikkakin muun taiteellisen tekemisen oheistuotteena. Seuraavan sivun kuvassa 2 nähdään Albert Edelfeltin kuvitusta Zacharias Topeliuksen satuun Yhdeksän hopearahaa, joka tunnetaan myös kuuluisana öljymaalauksena.

Taiteilijat ovat toimineet myös kriitikoina ja esimerkiksi Eero Salmelaisen teos "Suomen kansan satuja ja tarinoita" puhutti vuonna 1920, kun Taiteilijaseura

moitti kustannusosakeyhtiö Kirjaa taiteellisesti ala-arvoisen teoksen julkaisemisesta. Kyseisen teoksen kuvittajista muodostui myöhemmin varsin nimekkäitä kuvittajia, muun muassa Martta Wendelin. (Laukka 2003, 105.)

Kuva 2. Albert Edelfeltin kuvitus Kuningatar Blankasta Zacharias Topeliuksen satuun Yhdeksän hopearahaa. (Suomen kuvataiteen kultakausi [www-sivut 2011.](http://www.sivut.2011.fi))

3.2 Lastenkirjan kuvituksen merkitys nykypäivänä

Kuten romantiikan aikanakin, yhä edelleen kuvituksella pyritään tukemaan tekstin sanomaa, välittämään visuaalista viestiä ja ruokkimaan mielikuvitusta. Kansallisaatteelliset sanomat ja kuvat ovat vaihtuneet muihin ajankohtaisiin kysymyksiin. Meidän kirjassamme ajankohtainen aihe on luonnonsuojelu. Teema on läsnä tekstissä ja korostin sitä myös kuvituksessa. Yksi tapa korostaa luonnonsuojelua kuvituksessa oli tuoda kuviin elementtejä todellisuudesta.

Piirsin saukolle sekä molemmille rotille pinssit, jotka kertovat, että hahmot itse kannattavat ympäristönsuojelua. Näin yritän vaikuttaa lukijan aatteisiin. Kun lapsi samaistuu ja ihastuu hahmoihin, haluaa hän itsekkin käyttäytyä ja näyttäytyä kuten ne. Vaarana on ettei lapsilukija vielä tunnista Suomen Luonnonsuojeluliiton tai WWF:n tunnuseläimiä. Mutta ainakin oikeanpuoleisen rotan otsamerkki on sen verran tuttu symboli, että koulutiensä aloittaneet

osaavat tulkita sen sanoman. Ihmishahmon tilalle vaihdoin rotan silhuetin. Merkki lisää kuvitukseen huumoria; roskiksessa asuva rotta on taatusti mielissään siitä, että roskat pudotetaan sen elinympäristöön. Ohimennen kuva myös opettaa; roskia rakastava rotta kehoittaa siivoamaan roskat roskikseen. Huumorin avulla luonnon puhtaana pitäminen jää paremmin mieleen. Kuvassa 3 näkyy kuinka piilotin luonnonsuojelullisia aatteita hahmojen vaatetukseen. Kyseinen kuva on vain esimerkkiä varten eikä sitä käytetty lopullisessa kuvituksessa. Jokaisen hahmon merkit näkyvät muissa kirjan kuvissa.

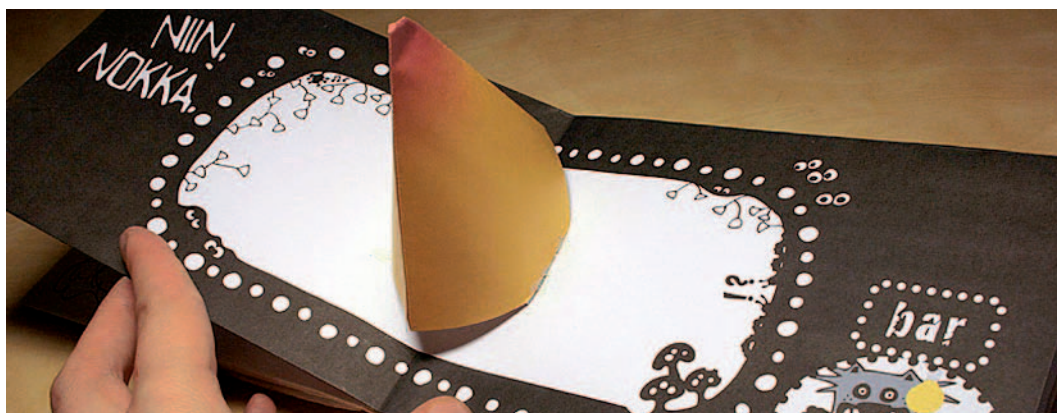

Kuva 3. Tarinan saukolla sekä kahdella rotalla on aatteellisia merkkejä.

Tunnettu lastenkirjojen maailmojen maalailija, graafinen suunnittelija ja kuvittaja Mika Launis on sitä mieltä, että kuvitus on toisin sanomista. Kirjan kuvituksen tehtävänä on voimistaa ja fyysistää tekstin luomia mielikuvia. Kuvat tukevat ja kehittelevät tekstin lineaarista ajankulkua. Kuvilla on oma ajallinen kulkunsa. Ne avautuvat tekstiin nähden syvyysuuntaan ja niiden aikakäsitys on suhteellinen. *“Kuvat ovat tarinassa lapsen oman aktiivisuuden maisemaa, jossa lapsi itse kertoo tarinan uudestaan ja uudestaan - omin sanoin. Kuvitus luo kirjaan vuorovaikutuksen, lapsen aktiivisen roolin. Kirjailija-aikuisen ja lapsilukijan välille virittyy näin kuvituksen välityksellä dialogi - kirjailijan ja lukijan edes kohtaamatta toisiaan.”* (Launis 2001, 69).

Kuvituksen tehtävä on viedä lukija hetkeksi pois todellisuudesta, sillä kuvien avulla lukija uppoutuu syvemmälle tarinaan. Kuvassa 4 näkyy miten tarinan tilanne tapahtuu uudestaan joka kerran, kun lukija kääntää sivua. Olen hyödyntänyt sivun kääntämisen draamaa; nokka nousee, kun seuraavan aukeaman sivua käännetään. Kuvitus fyysistää tekstin kertomaa

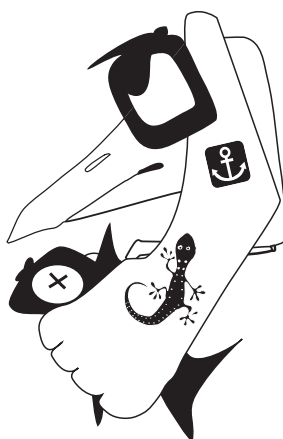
hyvin konkreettisesti, koska olen käyttänyt kuvituksen tehosteena pop-up-tekniikkaa. ...”Joku Lutra Lutran kuitenkin löysi. Eräänä kylmänä aamuna nimittäin luolan suuaukosta pilkisti keltainen nokka.”...

Kuva 4. Tarinan menneiden tapahtumien kuvittaminen syventää tarinaa.

Kuvituskuvien merkitys on myös paljon muutakin kuin vain lukijan viihdyttämisen. Kuvat auttavat lukijaa ja varsinkin lukemaan opettelevaa jäsentämään tekstiä ja omaksumaan paremmin sen verbaalista viestiä. Koska lapsen kielellinen kehitys on heikompaa kuin aikuisella, käytetään lastenkirjoissa enemmän kuvia. Kuvituksen funktio on lisätä tekstin kiinnostavuutta ja epävarma lukija saa kuvista tukea lukemisprosessilleen (Ylimartimo 2002, 88).

Meidän kirjamme kuvitus auttaa lukijaa esittelemällä jokaisen hahmon sitä mukaa, kun se mainitaan tekstissä ensi kerran. Hahmojen nimet ovat erikoisia ja harhaanjohtaviakin, joten kuvituskuva tuo varmuuden siitä, että mistä on kyse. Esimerkiksi kuvassa 5 olevan hahmon nimi 'Lokkilisko' voi aiheuttaa hämmennystä. Lintu vai matelija? Vaikka se mainitaan tekstissäkin, kuva jää paremmin mieleen.

Kuva 5. Lokkilisko. Kuva auttaa mieltämään hahmon nimestä huolimatta linnuksi.

Elisse Heinimaan mukaan kuvat toimivat esteettisinä kasvattajina ja kutsuu kuvakirjaa lapsen ensimmäiseksi käynniksi taidegalleriassa. Niiden avulla lapsi tutustuu kuvalliseen kieleen, se vetoaa lapsen aisteihin, havainto- ja eläytymiskykyyn. (Heinimaa 2001,155). Tärkeää on muistaa, että kuvan katsojan esitiedot vaikuttavat kuvan lukutaitoon ja sitä kautta sen merkitykseen. Ihmisellä on luontaisesti jonkinverran visuaalista lukutaitoa, joka kehittyy lapsen kasvaessa. Lapsella ei ole vielä aikuisen ymmärryspohjaa, joten hän katsoo kuvaa tarkemmin ja pohtivammin.

Lapsen kuvanlukutaitoja mietin pitkään kuvassa 7 näkyvässä kuvituksessa. Ymmärtääkö 8-10-vuotiaat kuvan idean ja tietävätkö he, että kuningaskunnilla ja maakunnilla on oma vaakuna? Luultavasti ainakin jossain määrin, koska samantyyppistä kuvitusta on pelikorteissa ja ainakin itse pelasin lapsuudessa paljonkin korttipelejä. Juuri korttien erilainen kuvitustapa kiinnosti. Aikuinen ymmärtää heti kuvituksen vitsin jopa lukematta tarinaa, mutta alaluokkien nuorimmaisilla ei ehkä ole vielä muodostunut stereotyyppiä vallanhimoisista miehistä.

Kuva 7. Kuvituskuvassa voi käyttää symboliikkaa.

Heraldisella kuvitustyyllillä korostan tarinan sekopäärotan kuningas Raton vallanhimoa: *... ”Tämä jätevuori oli vielä suurempi, vielä haisevampi, pelottavampi, kuin edellinen. Ainoastaan Ratto oli tyytyväinen, sillä se oli löytänyt uuden valtakunnan, suuren ja mahtavan, juuri sellaisen kuin oli kuvitellutkin. Mahtava tämä meri! Ratto mietti onnellisena ja syöksyi jätekasaan tutkimaan*

uuden valtakuntansa aarteita.”... Lisäksi se vertauskuvannollisesti esittää, kuinka Ratto himoitsee saavansa valtakuntaansa toiseksi hallitsijaksi tarinan toisen rotan, prinsessa Ruhjeen. Verbaalinen tarina ei suoraan kerro, että ihastusta olisi, mutta orastava rakkaustarina on luettavissa rivien välistä. Ihastuksen merkit olen kuvannut ala-asteikäisille tutulla symbolilla eli sydänkuviolla.

Rattokunta-kuva on tarinan aikaisempien kuvien ja tekstinsisältöjen summa. Sydän ei ollut Raton silmässä, kun se ensimmäisen kerran esiintyi. Sitten välissä on kolme tekstiaukeamaa, kunnes näytetään prinsessa Ruhje. Tekstissä on kerrottu, että rotat kinastelevat, niillä on samoja intressejä ja niitä yhdistää hulluus. Kuvittelin, että ehkä Ratto ei aiemmin ollut toivonut löytävänsä puolisoa rinnalleen. Nyt vastaan tuli kuitenkin täydellinen ilmentys; yhtä sekaisin ja mahtavan valtakunnan (eli suuren jätevuoren) valtias. Mutta koska Ratto on suuruudenhullu (ja mies), se kuvittelee itsensä tietenkin päävaltiaaksi!

Kohderyhmämme on sitä ikäluokkaa, joka kokee ensimmäisiä ihastuksiin eli esitietoa elämän siltä saralta jo on. Rottien välisen ihastuksen ja Rattokunta-kuvan merkityksen hoksaa viimeistään tarinan loppusuoralla: *...”Raton vierellä hiljakseen kulkenut prinsessa Ruhje koskettaa hellästi toveriaan selkään ja painautuu kiinni sen märkään turkkiin. Rotat ovat kaiken kinastelun keskellä ystäväystyneet ja hakevat nyt lohtua toisistaan.”...*

Tarkemmin kuvien ja tekstin välisestä vuorovaikutuksesta olen kirjoittanut seuraavassa luvussa 3.3 Kuvien ja tekstin vuorovaikutus.

Kuvitusta ei ole pelkästään kirjan sivuille sijoitetut kuvat, vaan kaikki kirjan visuaaliset elementit ovat osa sitä. Kirjan typografia, fyysinen koko ja kaikki liikuteltavat osat etukannesta lähtien tarjoavat kuvittajalle keinoja luoda kirjoihin tunnelmaa ja toimintaa.

Lasse Rantanen kertoo kirjassaan ”Mistä hyvät on lehdet tehty” (2007, 85-96), kuinka kansi on myyntitaulu, lehden kasvot, opastintaulu sekä tyylinäyte. Se on ensimmäinen näyte lehden visuaalisesta maailmasta, typografiasta, väreistä ja kuvituksesta. Kansi antaa lupauksen sisällöstä.

Vaikka Rantanen puhuu aikakauslehtien kansista, sama pätee myös kirjojen kansiin. Itse käytin kirjamme kannessa mustavalkoista ja yksityiskohtaista piirrettyä kuvaa (kuva 8). Kannessa on aukko, josta pilkistää seuraavan aukeaman valokuva. Kansi kertoo heti, että on odotettavissa piirrettyä sekä valokuvattua materiaalia. Kansi vetoaa ihmisen uteliaisuuteen. Seuraavan aukeaman kuvasta näkyy vain osa. Ihminen on luonnostaan utelias, lapset varsinkin. Lukija ajautuu kirjan maailman vietäväksi yhä pidemmälle uteliaisuutensa takia. Kansikuva herättää ensikiinnostuksen ja sitten teksti ja kuva kuljettavat lukijaa tarinassa vuorotellen.

Kuva 8. Kansi on lupaus sisällöstä. Kuvituksellani vetoan ihmisen uteliaisuuteen.

Markkinamielessä lastenkirjankuvituksella on oma merkityksensä siinä, että saadaanko kirja kaupaksi vai ei. Kirjan kannet ja kuvat yhdessä typografian kanssa luovat kokonaisuuden, jotka tavallaan toimivat tekstin käärepakettina. (Ahjopalo-Nieminen 1999, 16.)

3.3 Kuvien ja tekstin vuorovaikutus

Tutkija David Lewis vertaa lukutapahtumaa pieneen ekosysteemiin, joka muodostuu kuvista ja tekstistä ja jotka ovat riippuvaisia toisistaan. Kuva ja sana toimivat vuorovaikutuksessa keskenään, molempia ylläpitävässä symbioosissa. (Oittinen 2004, 29-31).

Tämä ekosysteemi on hyvin havaittavissa aiemmin mainitsemissani Rattokunta-symbolikuvassa (kuva 7). Jos tekstistä jätettäisiin pois pienet vihjeet orastavasta rakkaustarinasta ei kuva toimisi. Se ärsyttäisi lukijaa herättämällä kysymyksiä kuvan tarpeellisuudesta ja epämääräisyydestä. Miksi Ratto näytetään sydämien keskellä? Miksi Ratto sisällyttää valtakuntansa heraldiikkaan myös prinsessa Ruhjeen vieläpä kaksin kappalein? Yrittääkö kuva vihjata, että Ruhje on valtaamassa Raton valtakuntaa? Jos kuvasta poistettaisiin sydämet ja kaksi prinsessa Ruhjetta, heraldista tyyliä mukailleen tilalle olisi laitettava kuitenkin jotain muuta. Se taas aiheuttaisi erilaisia tulkintoja.

Tietysti koko kuvan voisi jättää pois, mutta sitten tarina saattaisi jäädä yksitasoiseksi, kun orastavan rakkaussuhteen vihjeitä ei korosteta mitenkään kuvallisesti. Teksissä sanotaan suoraan vain, että rotat ovat ystäväystyneet. Heräisi kysymys, että miksi kirjoittaja on halunnut kertoa tämän.

Lewisin mukaan kuvakirjoissa vallitsee joustavuus; vaikka sana ja kuva vaikuttavat ja muokkaavat toisiaan, ei sanan ja kuvan suhde ole läpi kirjan muuttumaton. Se voi vaihdella aukeamien mukaan, välillä sanat vievät tarinaa eteenpäin, välillä kuvat ovat pääosassa. Joustavuutta on myös se, että *”kirjat ja niiden kuvat ja tarinat koostuvat monista yksityiskohdista, joilla on lukemattomia yhtymäkohtia. Kaikkien näiden yhtymäkohtien ja yksityiskohtien summa tekee kustakin teoksesta ainutkertaisen, ja jos jotakin yksityiskohtaa muutetaan, kokonaisuudestakin tulee uusi.”* (Oittinen 2004, 29-30.)

Kirjan maailman ovat alustavasti luoneet kirjoittaja sanoin ja kuvittaja kuvin yhdessä, mutta vasta lukija muodostaa niiden välisen vuorovaikutuksen. Tarina täydellistyy tulkintojen kautta ja jokainen tekee sen kussakin tilanteessa omalla tavallaan. Kuvittajan näkemys kuitenkin tuo tarinaan aina jonkun tietyn näkökulman. Vertaisin kuvittajan roolia leikkaaja-ohjaajaan, joka elokuvan kuvausmateriaalia leikatessaan päättää mikä lopulta näytetään katsojalle. Esimerkiksi meidän kirjassamme päätin kuvata prinsessa Ruhjeen toisen rotan kuningas Raton silmin nähtynä (kuva 9). Olisin voinut kuvata kohtausten myös muiden hahmojen näkökulmasta tai kokonaan

ulkopuolisen tarkkailijan silmin. ...”Ennen kuin Ratto ehti kunnolla tutkia aarteitaan, joku kolautti sitä päähän. Ratto pyllähti istualleen ja ihmetteli mitä tapahtui. Sitten se siristeli silmiään, sillä sen edessä seisoj vihaisen näköinen rottaneiti, jolla oli päässään banaaninkuorista tehty mahtava turbaani.”...

Kuva 9. Kuvittajana päätin, että prinsessa Ruhje näytetään kuningas Raton silmin nähtynä.

Kai Mikkonen kertoo kirjassaan *Kuva ja sana* (2005, 333-334), että Joseph Schwarcz luettelee 11 erilaista tapaa miten teksti ja kuvat toimivat yhdessä. Kategoriat ovat osittain päällekkäisiä ja toimivat eri laisilla käsitteisillä tasoilla. Ne pohjaavat joko suoraan kuvan ja sanan väliseen vuorovaikutukseen kirjan tietyn kohdan osalta tai siihen, että kuinka ne kannattelevat kokonaistarinaa. Mikkonen ei kerro tarkasti mitä Schwarcz ajaa takaa yhdistelytavoillaan. Hän toteaa kategorioiden olevan vain nimiä kuvan ja sanan vuorovaikutuksen erilaisille tapauksille, jotka voivat saada tietyn esimerkin kohdalla konkreettisen merkityksen, mutta ovat itsessään monitulkintaisia metaforia.

Alkuperäistä Schwarcz'n kirjaa, *Ways of the illustration: Visual Communication in Children's Literature* (1982) en onnistunut saamaan luettavaksi, mutta halusin kuitenkin miettiä kuinka itse yhdistelisin kuvan ja sanoja. Keksinkin täysin irrallisen, omaan tarinaamme liittymättömän virkkeen: "Huone oli hämärä. Siellä oli punainen sänky ja akvaario." Listaatan tavat samoin kuin Joseph Schwarcz.

- **Yhdenmukaisuus.** Kuvassa näytetään ainoastaan ja juuri se, mitä tekstissä sanotaan. Yleiskuva lähes pimeästä huoneesta, jossa on punainen sänky ja akvaario.
- **Yksityiskohtaistaminen.** Kuvassa näytetään sanottua enemmän yksityiskohtia. Yleiskuva lähes pimeästä huoneesta, jossa punainen sänky, joka on pedattu kukkakuosisella päiväpeitteellä. Sängyn vieressä on suuri peili, josta heijastuu lasiallas ja miellämme sen akvaarioksi.
- **Reduktio.** Kuvasta on supistettu tekstin informaatiota. Kuvassa näytetään vain akvaario, jossa ei ole valoja päällä.
- **Tarkennus.** Kuvassa selvennetään tekstissä esiintyvää elementtiä. Yleiskuva lähes pimeästä huoneesta, jossa on punainen sänky. Sängyn vieressä on peili, josta heijastuu lasiallas, jossa on kaloja ja kasveja. Kuva siis tarkentaa, että kyseessä on kala-akvaario.
- **Vahvistaminen.** Kuvassa korostetaan tekstissä esiintyvää elementtiä. Yleiskuva lähes pimeästä huoneesta, jossa on erittäin silmiinpistävän punainen sänky ja akvaario.
- **Laajentaminen.** Kuva laajentaa tekstin sanomaa merkittävästi. Yleiskuva lähes pimeästä huoneesta, jossa on punainen heteka. Se on peitelty huolimattomasti ja päiväpeitto on risainen ja retrokukkakuosinen. Sängyssä on myös tyyny, jossa on pään painauma. Sängyn viereinen suuri peili on rikki ja siitä heijastuu kuutamo ja tyhjä akvaario, jota reunustavat jääpuikot. Kuva kertoo vuorokauden- ja vuodenajan. Se vihjaa vanhaan aikaan. Oletettavasti on hyvin kylmä, koska akvaarion vesi on jäässä. Lisäksi se vihjaa, että sängyssä on luultavasti nukuttu tai ainakin maattu. Ehkäpä joku on juuri noussut, koska tyynyssä on vielä painauma.
- **Täydentäminen.** Kuva laajentaa tekstin sanomaa jonkin verran. Yleiskuva lähes pimeästä huoneesta, jossa on punainen heteka. Sitä peittää eheä ja siisti retrokukkakuosinen päiväpeite, jonka alla on tyyny. Sängyn viereisestä suuresta peilistä heijastuu kuutamo ja tyhjä akvaario. Kuva kertoo vuorokaudenajan. Heteka ja retrokuosi vihjaavat vanhaan aikaan. Joku luultavasti käyttää sänkyä, koska se on peitelty siististi.

- **Vuorottelu.** Kuvassa näytetään sanottujen asioiden vihjeitä, mutta sen sanoma ei muutu. Yleiskuva lattiasta, lattialla on vettä, kala ja tyyny. Lattiaan lankeaa hetekan varjo. Varjolla näytetään millainen sänky on kyseessä. Kala ja vesi vihjaavat kala-akvaarioon. Kuva siis pallostelee tekstin sanojen kanssa. Kumpikin lisää informaatiota toiseen.
- **Poikkeama.** Kuva kertoo oman näkemyksensä poikkeamalla sanotusta. Yleiskuva valoisasta, mutta mittasuhteiltaan erikoisesta huoneesta, jossa on punainen penkki ja lasinen maljakko. Penkilläkin toki voi nukkua, maljakko on tavallaan lasinen allas, jossa on vettä. Sana hämärä voi tarkoittaa outoa ja erikoista.
- **Vieraannuttaminen.** Kuvan elementit ja tekstin sanoma eivät kohtaa lainkaan. Yleiskuva aurinkoisesta ulkokäytävästä (epätila), jossa on vihreä polkupyörä (tavara jolla liikutaan) ja karhu (villieläin). Kuvat kertovat täysin eri tarinaa.
- **Vastakohtaisuus.** Kuvataan jotain päinvastaista mitä tekstissä sanotaan. Yleiskuva erittäin valoisasta huoneesta, jossa on punainen sänky ja akvaario. Kuva harhauttaa lukijaa ja aiheuttaa sen, ettei voi olla varma näyttääkö se huoneen ennen hämärtymistä vai onko hämärä jo väistynyt. Onko teksti muistelemista; *ennen* huone oli hämärä ja siellä oli punainen sänky...*ja sänky on siellä yhä.*

Yksittäisen virkkeen ja siihen liittyvän kuvan välisessä suhteessa tällainen kategorisointi on melko yksinkertaista. Kun kyseessä on tarina, on kuvan ja sanan vuorovaikutus moniulotteisempaa ja kuva voi kuulua moneen kategoriaan. Esimerkiksi oma kuvitukseni jokainen kuva vähintäänkin laajentaa, täydentää, vahvistaa, tarkentaa ja yksityiskohtaistaa tekstin sanomaa. Reduktiotakin on kaikissa kuvissa, mutta sen sijaan vieraannuttamista ei ole yhdessäkään.

Yhdistelmiä miettiessä huomasin kuinka paljon, mutta samalla kuitenkin hienovaraisesti kuvan ja sanan vuorovaikutuksen eri muodoilla voidaan vaikuttaa jo yksittäisenkin virkkeen tunnelmaan. Kirjan kuvat voivat korostaa tai kätkeä asioita, valita tietyn tarinan kohdan erityisen tarkkailun kohteeksi, muokata näkökulmia, aiheuttaa hämmennystä, laajentaa sanoin kerrottua

tai sanat voivat paikata kuvan paikkoja ja toisinpäin. Kuvan ja sanan eri yhdistämistavoilla voi välittömästi vaikuttaa tarinan hierarkiaan, tunnelmaan, hahmoihin, aikaan ja paikkaan. Erilaisia jaotteluita voisi kehittää useita kymmeniä, sillä kuten jo sanottua, jokainen lukija tulkitsee ja risteyttää mielessään kuvan ja sanan uudella tavalla.

Yhtälailla minä itse kuvittajana esitulkitseen tuottamiani kuvia omien kokemuksieni pohjalta. Mietin omaa lapsuuttani ja nykypäivän 8-10-vuotiaita lapsia. Anja Hatva kiteyttää, että kuvittaja pyrkii tiettyyn päämäärään kuvan tulkinnan suhteen. Lapsille suunnatuissa kuvissa taiteilijan on yritettävä asettautua lapsen asemaan ja kokemusmaailmaan (Hatva 1993, 118).

Television viestintäprosessia ja sen mediaviestejä tutkinut Stuart Hall on kehittänyt sisäänkoodaus/uloskoodaus mallin. Sen mukaan televisio-ohjelman tai muun representaation tekijät sisäänkoodaavat tuotoksiinsa merkityksiä, jotka kumpuavat tuotannon käytännöistä ja sosiaalisista käsityksistä. Ammatilliset ideologiat, yhteiskunnalliset tiedot, määritelmät ja olettamukset sekä yleisöä koskevat uskomukset ynnä muut lähtökohdat antavat puitteet sille, miten tekijät muokkaavat representaation. Sen kokija jatkaa taas uloskoodaamista eteenpäin omien taustojensa pohjalta. (Hall 1992, 135-137.) Kirjan tekijöinä Joensuu ja minä ammensimme ainekset kirjan kirjoittamiseen ja kuvittamiseen laajemmasta kulttuurista ja yhteiskunnasta ja myös lukijoiden arjesta.

Yksinkertaisesti sanottuna representaation tekemisen Hall nimeää sisäänkoodaamiseksi ja vastaanottajat puolestaan uloskoodaavat siitä merkityksiä, tunnetiloja ja ideologioita. (Seppänen 2005, 192-193.) Miten paljon tässä diskurssissa tapahtuu ymmärtämistä tai väärinymmärtämistä riippuu siitä, missä määrin sisäänkoodaaja-tekijän ja uloskoodaaja-vastaanottajan välillä vallitsee vastaavuussuhde. (Hall 1992, 135-137.)

Esimerkiksi eri ikäisten koodit eroavat toisistaan paljon. Lastenkirjoissa onkin se dilemma, että aikuiset tekevät kirjat. 8-10-vuotiailla ei riitä taito tehdä niitä ikäisilleen, jolloin tekijöiden on luotettava omaan lapsellisuuteensa. Toki hahmoja ja kuvitusta voi ja kannattaisi testata kohderyhmällä, mutta

vanhemmat kuitenkin myös ostavat lastenkirjat. On sanottu, että Mauri Kunaksen kirjat myyvät niin hyvin, koska niiden kuvituksessa on paljon lasten vanhempia hauskuuttavia yksityiskohtia.

3.3.1 Lasten kuvakirja vai kuvitettu lastenkirja?

Karkeasti sanottuna alle kouluikäiset lukevat tai heille luetaan kuvakirjoja, ja koulutiensä aloittaneet lukevat kuvitettuja kirjoja. Itse ajattelen ensisijaisesti näiden määritelmien eroavan toisistaan kuvien määrällä; suhteessa tekstiin lasten kuvakirjassa on enemmän kuvia kuin kuvitetussa lastenkirjassa. Koen tämän määritelmän kaikkein loogisimmaksi ja helpoimmaksi.

Mutta kuka tai mikä määrittelee, että minkä ikäisten kirjoissa on mikäkin määrä kuvia. Onko se traditiosta muotoutunut kaava jota jokainen uusi kirja seuraa. Vai ajatellaanko, että mitä paremmin lapsi osaa lukea, sitä vähemmän hän tarvitsee kirjassa kuvia. Vai onko kyseessä kustannuskysymys? Vanhempi lapsi jaksaa lukea pidemmän tekstin ja jos pitkässä tekstissä on suhteellisesti paljon kuviakin, kirjan painaminen on kalliimpaa.

Kuvakirjan ja kuvitetun kirjan välillä ei ole selvää eroa eikä määritelmästä ole yksimielisyyttä. Kaikkein yksinkertaisin, mutta myös laajin määritelmä on, että kuvakirja niin kuin kuvitettu kirjakin, ovat kirjan muotoon taitettuja teoksia, jotka sisältävät kuvia ja tekstiä yksissä kansissa. Lisämäärittelyn tuo kohderyhmä, eli aihe ja kirjoitustapa, jotka kategorisoivat teoksen ”lasten kuvakirjaksi”. Tämä määritelmä kattaa lapsille tehdyt tietokirjatkin.

Jotkut tutkijat pohjaavat kuvien ja sanojen määrään, toiset taas tekstin ja kuvan väliseen vuorovaikutukseen. Eräs määritelmä on, että kuvakirja on kaunokirjallinen teos, joka kertoo tarinan tekstin ja kuvien avulla. Määritelmä pohjautuu kuvien määrään; sen mukaan vähintään joka aukeamalla on yksi kuva. (Heinimaa 2001, 142).

Teoksessaan *Kuva ja sana* Kai Mikkonen (2005, 330) kallistuu johtopäätökseen, että kirjasta tekee kuvakirjan se, että kuvalla on tekstiä merkittävästi

laajentava tehtävä. Sen sijaan kuvitetussa tekstissä kuvan ja kerronnan vuorovaikutus ei ole yhtä kiinteä, se ei ole yhtä tärkeää. Mikkonen kuitenkin toteaa, että on mahdotonta sanoa, milloin kuvituksesta tulee niin hallitseva, että kirja muuttuu kuvakirjaksi. Se riippuu lukijasta.

Ruotsalainen Ulla Rhedin on jakanut kuvitetut kirjat kolmeen pääryhmään sen mukaan, mikä on tekstin ja kuvien suhde. Miten kuvittaja on päättänyt kuvia käyttää.

- Kysymyksessä on kuvitettu kirja eli **eeppinen kuvakirja**, kun kuvittaja on uskollinen tekstille ja kuvittanut tarinan käännekohtia.
- **Laajennetussa kuvakirjassa** tekstiä on vähän ja kuva kertoo lisää; se laajentaa tekstin sanomaa.
- Alkuperäisessä tai **varsinaisessa kuvakirjassa** teksti ja kuvat ovat niin kiinteässä vuorovaikutussuhteessa ettei kumpikaan voi elää ilman toista. Kokonaisuutta ajatellen myös kirjan taitto on yhtä merkittävä. (Ylimartimo, 2001, 81-82).

Oli kyseessä sitten kuvien määrään tai kuvan ja sanan väliseen vuorovaikutukseen perustuva määritelmä, on määrittelemisessä pohjimmiltaan aina kyse verbaalisen ja visuaalisen materiaalin välisistä voimasuhteista. Kuvilla voi olla sanoihin erittäin suuri laajentava vaikutus, vaikka kuvia olisikin vähän suhteessa tekstin määrään ja teksti voi toimia ilman kuvia, vaikka sitä olisi vähän, esimerkiksi runo- ja lorukirjat. Määritelmiin vaikuttaa sekin kuinka laajalti asiaa tutkitaan; useamman kirjallisuustyylin välillä vai keskitytäänkö vain kaunokirjallisuuteen.

Edellä mainittujen Rhedinin määritelmien perusteella kirjamme on sekoitus kahta. Kuvitin pääasiallisesti tarinan käännekohtia (eeppinen kuvakirja), mutta toisaalta tekstin kirjoittaja on alun alkaenkin ottanut huomioon sen, että kirja tullaan kuvittamaan. Tarina on pyritty kirjoittamaan niin, ettei se kuvaile kaikkea mitä tapahtuu vaan asioita enemmänkin todetaan. Kuvituksella pyrin kertomaan yksityiskohtia ja kuvailemaan kohtauksia tarkemmin, jolloin

tekstin merkitys laajenee, tarinasta tulee täydempi (laajennettu kuvakirja). Varsinaiseksi kuvakirjaksi kirjaamme ei voi sanoa, sillä teksti sisältää sen verran kuvailua, että tarina elää oli kuvitusta tai ei.

Oma määritelmäni on, että meidän kirjamme kuuluu laajasti ajateltuna lasten kuvakirjoihin ja tarkemmin sanottuna se on kuvitettu teos, joka on suunnattu itsenäisesti lukeville ja ymmärtäville lapsille. Se on taitoltaan ja typografialtaan sellainen, että se vaatii lukijalta kirjan käyttökokemusta. Siinä ovat paperitekniset tehosteet eli pop-up-kuvat vaativat varovaista otetta kirjaan. Kuvituksessa on symboliikkaa ja viittauksia aiemmin kirjoitettuihin satuihin, joka vaatii iän kartuttamaa visuaalista lukutaitoa. Pienimmät lapset eivät ymmärrä niiden merkityksiä. Esimerkiksi kuvassa 10 näkyy kuvittamani kartta. Kartan symbolit eivät aukea pienelle lapselle.

Kuva 10. Kirjan kartta sisältää symboleita.

Riitta Oittinen kertoo kirjassaan *Kuvakirja kääntäjän kädessä* (2004, 32) postmodernista kuvakirjasta, joka rikkoo ”normaalin kuvakirjan” rajoja ja sekoittaa kirjailijan, kuvittajan, lukijan sekä tarinan hahmojen rooleja. Siinä korostuu epämääräisyys ja se sisältää ironiaa, paisuttelua, anarkiaa ja/tai parodiaa. Postmoderniksi kuvakirjaksi lukeutuvat myös kirjat, jotka ovat

interaktiivisia ja vaativat lukijaa osallistumaan ja tekemään jotakin. Meidän kirjamme voidaan nähdä kuuluvan postmodernien kuvakirjojen ryhmään. Se sisältää kolmiulotteisia kuvituksia, läppiä ja piilokuvia, jotka lukija saa toiminnallaan näkyviin.

3.3.2 Kuvien intertekstuaalisuus, taustatarinat ja piiloviestit

Intertekstuaalisuus kuvassa tarkoittaa, että siinä näkyy suoria tai epäsuoria viittauksia muihin kuviin tai teksteihin, esimerkiksi toisiin satuihin. Kirjan kuvitus on jo itsessään intertekstuaalista, koska se viittaa tarinaan, paitsi jos kysymyksessä täysin tekstitön kirja. (Ylimartimo 2001, 85.)

Mauri Kunnaksen teos ”Koirien Kalevala” on täynnä intertekstuaalisia viittauksia Akseli Gallen-Kallelan teoksiin. Kuvassa 11 on Kunnaksen versio teoksesta ”Lemminkäisen äiti”. Taiteilija viittaa myös oman tuotantonsa aiempiin tarinoihin ja hahmoihin. Mauri Kunnaksen intertekstuaalinen hahmo oman tuotantonsa sisällä on Herra Hakkarainen, joka seikkailee lähes jokaisessa Kunnaksen kirjassa. Ensi kerran vuohi näyttäytyi vuonna 1984, teoksessa Yökirja (Ylimartimo 2001).

Kuva 11. Mauri Kunnaksen intertekstuaalista kuvitusta teoksessa Koirien Kalevala (1992).

Kuvituksessani käytin intertekstuaalisia vihjeitä ja painotin niillä loppukohtauksen ”paratiisin” autuutta. Tarinan päähahmojen lisäksi myös Bremenin soittoniekat, susi ja kolme porsasta sekä punahilkka ovat matkalla

samaiseen kosteikkoon, "taivaaseen maan pinnalla". Alla olevassa kuvassa 12 näkyvät susi ja possut. Aiemmin esitetystä kuvasta 6 löytyvät puolestaan Bremenin soittoniekat ja Punahilkka.

Kuva 12. Intertekstuaalisuutta omassa kuvituksessani.

Mauri Kunnaksen Herra Hakkarainen on oiva esimerkki myös taustatarinan hahmosta, eli syllepsistä. Useissa kirjoissa se unissakävelee tarinan alusta loppuun saakka, eikä sitä mainita tekstissä. Syllepsin ei tarvitse olla lojaali tekstille ja kuvittaja voi antaa mielikuvituksensa lentää. Kunnaksen teoksissa on niin paljon rinnakkaistarinoita, että ne voivat viedä lukijan huomion kokonaan. (Ylimartimo 2001, 25.)

Omassa kuvituksessanikin on taustatarina ja sylleptisiä hahmoja. Kirjan alkupuolella näytetään metsän muita asukkeja, jotka ovat muuttokannalla. Keskivaiheelle en hahmoja asetellut, koska kuvittelin tarinan päähahmojen kulkevan eri reittiä päämäärään. Kuvissa 12 ja 13 näkyy esimerkkejä kuvituksen taustahahmoista.

Kuva 13. Taustahahmoja. Muuttohaikarat, susi ja mäyrät elävät pelkästään kuvituksessa, eikä niitä mainita tarinassa.

Saduissa susi kuvataan ahmattina, joka haluaa syödä oman maailmansa hahmot. Minun taustatarinassa susi on hotkinut ruokansa käydessään kirjan alkupäässä näkyvässä luolabaarissa ennen matkaan lähtöä. Nikotteleva susi näyttäytyy uudestaan kirjan loppusuoralla. Hikan äänen kuvasin normaalin -hik-, -hik- tavun sijaan tavulla -huk-, -huk-, koska kyseessä on susihukka. Tällainen pikkuvitsi huvittaa lukijaa, jos oivaltaa sen. Se lisää kirjan viihdyttävyyttä.

Piiloviesti on esimerkiksi kuva kuvassa, se on kuvittajan omien mieltymysten esiintuloa. Meidän kirjassa kampanjoin luonnonsuojelun puolesta (kuvat 3 ja 6). Kirjan kuvituksesta löytyvät, joko kuvittajan tarkoituksella asettelemat tai kuvan katselijan, sen tulkitsijan, löytämät piiloviestit syventävät kuvan merkitystä subjektiivisesti. Kuvien sijoittelu tarinan sisällä ja niiden asettaminen toistensa perään sekä teoksen taiton rytmitys vaikuttavat teoksen tulkintaan yhdessä tulkitsijan aiempien kokemuksien kanssa. Kyse onkin lopulta siitä, mitä esitetään minkäkin yhteydessä.

”Kuvat panevat liikkeelle monimutkaisia viittaus- ja merkitysverkostoja. Kylähän eläinkin saattaa reagoida kuvaan, mutta tämä on aivan eri asia kuin esimerkiksi ymmärtää kuva representaatioksi tai nähdä siinä metaforisia elementtejä.” (Laiho 2009, 200.)

4 TAITTAMISEN JA KUVITTAMISEN SUUNNITTELU

Ennen varsinaiseen työhön ryhtymistä minun oli määriteltävä itselleni mihin pyrin ja millaisen tuotoksen haluan saada aikaiseksi. Mielessäni vilisi monenlaisia kuvia. Lastenkirjaosasto tuli tutuksi niin kirjastossa kuin kirjakaupoissakin. Selailin myös aikuisille suunnattuja julkaisuja ja poimin mieleeni silmää miellyttäviä elementtejä sen enempää tarkoitusta miettimättä.

Vaikeinta oli päättää millaiseen tyyliin kallistuisin ja mitkä on kirjan tarkat mitat. Alusta alkaen olin kyllä suunnitellut tekeväni pienikokoisen kirjan, koska

pidin itse lapsena pienistä kirjoista ja se sopii paremmin lapsilukijan käteen. Pientä kirjaa on helppo käännellä ja kantaa mukanaan. Päädyin standardikokoon A6, jotta sen painattaminen helpottuisi. Sitä voi tarvittaessa myös suurentaa seuraavaan standardikokoon A5 mittasuhteiden kärsimättä.

Kuvan 14 lastenkirjojen eliittiin kuuluva, Tove Janssonin kirjoittama ja kuvittama ”Kuinkas sitten kävikään” (1972), oli ollut suosikkini pienenä ja vakuuttaa edelleen. Samanlaista oivalluksen iloa ja kuvituksen jatkuvuutta halusin saada myös omaan taittoon ja kuvitukseen. Ongelmana oli se, että suosikkikirjani on suunnattu alle kouluikäisille.

Kuva 14. Tove Janssonin kirjoittama ja kuvittama ”Kuinkas sitten kävikään” (1972).

Janssonin kirjassa tekstiä on vähän ja jokainen aukeama on oikeastaan yhtä suurta kuvaa. Siinä pystytään hyödyntämään edellisen aukeaman elementtejä sivuissa olevien aukkojen avulla. Koska halusin tehdä pienikokoisen kirjan oli vastaavanlaisen kuvituksen tekeminen mahdotonta kokonaan tekstillä täyttyvien sivujen takia.

Lapsena keskityin katselemaan pelkästään kuvia, mutta aikuisena oli huomioni kiinnittynyt jatkuvasti kirjan typografiaan. Siinä eri kirjasintyylejä käyttäen on hahmojen luonteenpiirteet ja äänensävyt saatu erinomaisesti esiin. Tätä samaa tekniikkaa olin päättänyt käyttää jo ennen kuin opinnäytetyön tekeminen oli edes ajankohtainen.

Lastenkirjoja läpikäydessäni huomasin ettei niiden kuvituksessa käytetä juuri lainkaan valokuvia. Saman havaintoon on päätynyt myös Tuula Mäkelä

artikkelissaan ”Ihmeellinen todellisuus vai todistus ihmeestä? Valokuva kuvituksena lastenkirjallisuudessa.” Hän pohtii sopiiko valokuva edes lastenkirjoihin vai sammuttaako valokuvan realismisuus kertomuksessa olevan ihmeen. Mäkelän mukaan valokuvitetut teokset painottuvat pääasiallisesti luonto- ja eläinkuviin. Lisäksi on lavasteisiin rakennettuja lelukuvia ja elokuvien kuvamateriaalia. Esimerkiksi Saariston lapset on muokattu elokuvasta kirjaksi. (Mäkelä 2003, 47-49.)

Yrjö Kokon kuvittama Pessi ja Illusia (1944) tulee ensimmäisenä mieleen, kun puhutaan valokuvitetusta lastenkirjasta. Mäkelän mukaan eläinlääkäri Yrjö Kokkoa voidaankin pitää suomalaisen lastenkirjallisuuden valokuvituksen kaulakuvana. Kokon valokuvittama Laulujoutsen (1950) on suomalaisen luonnonsuojelukirjallisuuden klassikko, joka auttoi laulujoutsenen selviämistä Pohjois-Suomessa sukupuuton uhalta. (Mäkelä 2003, 50-51.)

Mielestäni valokuvalla tuodaankin parhaiten esiin suomalaisen luonnon kauheus ja siksi halusin käyttää valokuvaa kuvituksessani. Halusin kuvitukseen myös realismia, jotta lukijat suhtautuisivat tarinan teemaan vakavammin.

Valokuva tuottaa uutismaista todellisuusvaikutelmaa. Sen dokumentaarinen luonne vakavoittaa tekstin sanomaa. Näkyväksi tekeminen tekee myös ongelmasta konkreettisemmän. (Seppänen 2001, 62.) Valokuvaamalla sain kuviin helposti myös erilaisia visuaalisia perspektiivejä. Aitojen eläinten kuvaan saaminen oli mahdotonta, joten taittelin kolmiulotteiset kuvattavat paperista.

Piirretyllä kuvituksella puolestaan keventäisin vakavaa aihetta ja pop-up-tehosteet on yksinkertaisinta toteuttaa piirrettyyn materiaaliin. Keksinkin, että piirrän taustahahmot näyttämään siltä kuin ne olisivat tietoisia valokuvaajan läsnäolosta; suoraan edestä päin hieman vaivaantuneen näköisinä. Kuvituksen erilaiset toteutustavat erottaisivat tarinan menneet ja nykyhetken tapahtumat. Nykyhetki valokuvin, menneisyys tai tekstiin liittymätön taustatarina piirrettynä.

Taustamateriaalin selailun ja toteutustavan valinnan jälkeen muodostui ”päälista” joka toimi muistutuksena ja ohjenuorana itselleni, etten poikkeaisi

linjasta ja lähtisi rönsyilemään ideoissani. Ajattelin, että listan avulla työn laajuus pysyisi aisoissa ja aikataulun rajoissa. Päälistan tavoitteet olivat:

- kuvitettu lastenkirja, pääpaino teksissä
- muotoilultaan ja taitoltaan tyylikäs pikku kirjanen
- yhdistää valokuvaa ja piirrettyä kuvaa
- sisältää pikku jekkuja, kuten pop-up-tehosteita ja taitettuja sivuja
- tekstin joukkoon ei mitään kuvia, koska typografia on visuaalista
- kuvat läpi aukeaman tai sivun kokoisia valokuvia, joissa hahmot seikkailee
- tai kokonaan piirrettyjä ”fiiliskuvia”, eli kohtausta kuvataan symboleja käyttäen
- kuvissa piiloviestejä ja mahdollisesti taustatarina, jota ei kerrota tekstissä

Suunnittelu- ja tekovaiheessa työ johdatteli itse itseään ja vei mennessään aiheuttaen listasta poikkeamisia, mutta sovelsin saavuttaakseni tavoitteen. Listan kohtiin palasin jatkuvasti työn tekemisen aikana.

4.1 Taiton tavoitteet

Taittaminen on kokonaisuuden hallintaa, joka koostuu kuvista ja tekstistä sekä kirjan fyysisestä koosta. Taitto määrittää tyylin ja pyrkii tavoittamaan tietyt vastaanottajat. Taitolla pyritään siihen, että lopputulos puhuttelee, herättää mielenkiintoa ja teksti on helposti luettavaa. (Loiri ja Juholin 1998, 70.)

Asetin taitolle tavoitteeksi yleiset taiton tavoitteet eli taiton täytyy herättää kohderyhmän, tässä tapauksessa lasten ja lastenmielisten, mielenkiinto ja tekstin luettavuus. Lisäksi tavoitteena oli, että typografia visualisoi tekstin hahmojen olemusta.

4.2 Kuvituksen tavoitteet

Kuvitukseen halusin alusta alkaen sijoittaa piiloviestejä ja kehittää kuviin jonkun taustatarinan. Halusin, että kuvitus laajentaa verbaalista tarinaa ja tukee sitä, muttei kuitenkaan yhdenmukaisesti toista sanottua. Halusin yhdistää valokuvausta ja piirrettyä materiaalia, koska siten pystyin näyttämään monipuolisesti osaamisalueitani.

Oman mielenkiintoni vuoksi tavoitteena oli yhdistää kuviin lisäksi paperitaittelutekniikkaa. Kolmiulotteisia tehosteet, eli pop-up-kuvat, pomppaavat esiin sivua käännettäessä tai tekevät liikkeen konkreettiseksi, esimerkiksi heiluttavat hahmon raajoja. Tavoittelin myös suosikkikirjani tyyliä eli pelkistettyjä hahmoja ja graafista sommittelua sekä värien käyttöä. Halusin kirjan heijastavan visuaalisesti tätä aikaa.

Eräs tavoite kuvituksessa oli ettei se saa olla liian lapsellinen, mutten koskaan edes itse pystynyt itselleni selittämään mitä se oikeastaan tarkoittaa.

4.3 Kuvitettavien kohtien valintaprosessi

Kuvitettavien kohtien esivalinta tapahtui siten, että luin tarinaa yhä uudestaan ja uudestaan. Poimin ne kohdat, joista tuli esiin eniten mielikuvia ja sitten pyörittelin niitä eri näkökulmista. Alhaalta, ylhäältä, edestä vai takaa, hahmon lähikuva, tilanteen yleiskuva vai miljöokuva. Symbolikuva? Ensin kirjasin ylös kaikki mielikuvat mitä tarinasta irtosi. Sitten jalostin herkullisimpia mielikuvia eteenpäin sen mukaan mitä halusin saada tarinasta esiin ja mitä asioita halusin painottaa.

Jotkin kohdat tulivat valituiksi tavallaan pakon sanelemana, jotta taitossa säilyisi tietty rytmi kuvien ja tekstin välillä. Samasta syystä jätin jotkut kohdat kuvittamatta. Tilanne nokan ilmestymisestä luolan suulle (kuva 4) taas oli valittu kuvitettavaksi jo alkutekijöissä, koska siitä syntyi niin vahva ja ylitsepääsemätön ajatus.

Myös tekniset syyt vaikuttivat kuvituksen lisäämiseen tai poistamiseen. Kirja kootaan nipuista. Jokaisessa nipussa on sisäkkäin neljä taitettua paperiarkkia, eli 16 varsinaista kirjan sivua, kun arkki molemmin puolin painetaan materiaalia. Koko ajan täytyi muistaa, että sivumäärä on oltava neljällä jaollinen.

Karsimista oli pakko tehdä jatkuvasti rankalla kädellä, sillä halusin pysyä aiemmin mainitussa päälistan tavoitteissa. Halusin pääpainon pysyvän tekstissä, sillä kirjan kohderyhmä oli itsenäisesti lukevat lapset. A6-kokoiseen kirjaan ei myöskään voi sisällyttää paljon kolmiulotteisia pop-up-kuvia, koska se paisuisi liian paksuksi. Isompaan kirjaan voi yhdelle sivulle laittaa ison kuvan ja isomman pätkän tekstiä, mutta pienikokoisessa siihen ei riitä tila.

Kuvaideat kehittyivät ja jalostuivat kuin itsestään. Yksi idea sytytti aina sata muuta ja kuvat toivat itsessään esiin aina uusia mahdollisuuksia. Alussa en miettinyt yhtään onko joku mielikuva toteutettavissa konkreettisesti, sillä koin sen rajoittavan ideoitani. En juuri pohtinut tai analysoinut kuvien sisältöjäkään vaan motiivinani oli enimmäkseen kuvien viihdyttävävyys ja mikä yksinkertaisesti sanottuna näytti mielestäni hyvältä.

Vasta sitten, kun kuvien lopulliset paikat olivat jokseenkin selvät, pystyin keskittymään kuvien sisältöihin syvemmin. Aloin miettimään millä keinoin voisin laajentaa tai yksityiskohtaistaa tekstissä sanottua. Miten saisin omia henkilökohtaisia tavoitteitani kuvitukseen.

Valinnat ja kuvien jalostaminen tapahtui pitkälle pääni sisällä. Suurin osa ajasta oli ajattelutyötä ja miettimistä pieniä konkreettisia piirtokokeiluja lukuunottamatta. Varsinaiseen toimeen aloin, kun olin päättänyt yhdistää valokuvaa ja piirrettyä kuvaa. Valokuvat värillisenä ja iPodilla kuvatun näköisenä, tussipiirrokset kuvat vastapainoisesti mahdollisimman mustavalkoisena ja neliskulmaisina, koska valokuvien paperihahmotkin tulisivat olemaan kantikkaita. Toteutustavan valinnan jälkeen kirja valmistui reippaalla tahdilla. Eniten päänvaivaa aiheutti pop-up-kuvituksen toteutus tai oikeastaan se, että kuinka sain pop-up-tehosteet sellaiseen tiedostomuotoon, että ne olisi tulostettavissa ja toteutettavissa aina samanlaisena.

4.3.1 Pop-up-tehosteiden suunnittelusta ja toteutuksesta

Olin hankkinut kirjoja, joissa esitellään erilaisia pop-up-tehosteita ja niiden tekotapoja. Selatessani kirjoja muodostui suosikki pop-up-tehosteita, joita haluaisin käyttää kuvituksessa. Kun tarina oli kokonaan valmis alkoivat suosikkipop-upit saamaan paikkansa. Aina kun mielikuvittelin tarkempaa kuvitusta ylipäättään, pohdin miten käyttäisin siinä paperitaittelutekniikkaa. En tosin halunnut täyttää kirjaa pelkästään nousevilla kuvilla. Peräkkäin kahta pop-up-kuvitusta ei ollut mielekästä laittaa ja piti tehdä valintoja suosikeistani. Kaikki vaikutti kaikkeen ja erilaiset tehosteet muokkaantuivat ja vaihtuivat aina sen mukaan miten mikäkin kuva taittoon asettui.

Kaksi pop-up-tehostetta oli koko ajan ollut suunnitelmissa toteuttaa projektin alusta alkaen. Toinen on tarinan alussa luolaan ilmestynvä nokka ja toinen on tarinan mystisen ketun esiintuova kuvitus (kuva 15). Edelleen halusin pitää ketun tarkemmat piirteet piilossa. Kun kettuhahmo varmistui tarinan pelastaja-hahmoksi mielikuvittelin alusta alkaen, että se näytetään salaperäisesti vastavalossa, punaisuuttaan hehkuen. Pop-up-kuvitus korostaa salaperäisyyttä, kuin tyhjästä se nousee itsekseen, sivua käännettäessä.

Kuva 15. Pop-up-tehoste "in action".

Seuraavassa kuvassa 16 näkyy pop-up-tehoste joka vetää lukijan fyysisesti mukaan toimintaan. Tekstissä sanotaan: *...”Vihreä pilkahdus itkee kovaan ääneen ja huutaa apua. Lutra Lutra juoksee sen luokse, nostaa roskapus- sin, jonka alta paljastuu nuori nokkonen. Nokkonen jäi autosta lentäneen roskapussin alle ja oli liian heiveröinen päästäkseen yksin pois.”...* Kun

lukija nostaa tekstisivun viereistä mustaa kartonkia, alta paljastuu vaikeroiva neiti Nokkonen. Lukija tekee saman mitä Lutra Lutra tekee.

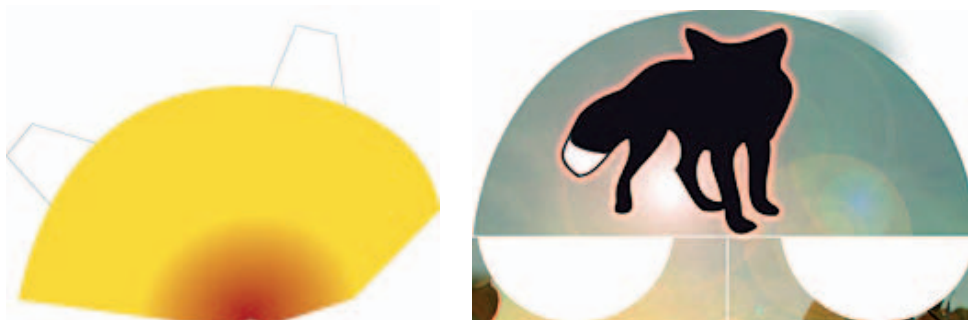
Kuva 16. Pop-up-kuvat vetävät lukijan mukaan tarinan toimintaan.

Yksi hyvin yksinkertainen, mutta oikeinkäytettynä tehokas pop-up näkyy kuvassa 17. Tarinan alkumys rupikonna Bufo juonittelee matkalaiset Konnasuolle ja sinne päästessään ylistää saavutustaan. Bufon pitkä kieli oikenee sivua käännettäessä ja tehostaa konnamaista olemusta.

Kuva 17. Yksinkertainen pop-up- tehoste.

Kaikki pop-up-tehosteet tein niin, että ensin katsoin kirjoista neuvoja, sitten kokeilin itse ja tein paperiset kaavat, joista sitten otin mitat. Tietokoneella suunnittelin symmetriset ja lopullisen näköiset kaavat. Kuvassa 18 kaksi esimerkkiä pop-up-tehosteiden kaavoista.

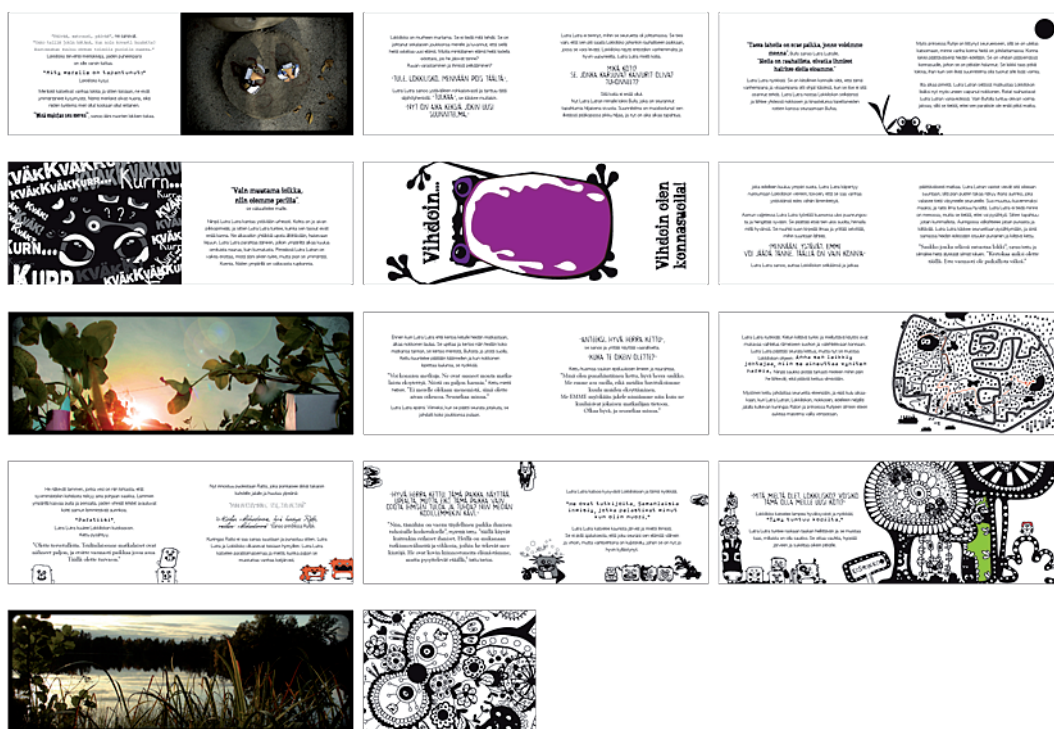

Kuva 18. Nokan ja kettu pop-up-tehosteen kaavat.

4.3.2 Kokonaisuuden hallinta

Lasse Rantanen tarkoittaa muotoilulla ulkoasun perussuunnittelua, visuaalista muotoilua, johon kuuluu julkaisun koko, typografia, värit, tunnukset ja rakenne. Se on lehden kehon osien hallintaa. Taitto on puolestaan numerokohtaista visuaalista suunnittelua, yksittäisten sivujen ja aukeamien muotoilua, tekstien ja kuvien yhdistämistä toimivaksi kokonaisuudeksi. (Rantanen 2007, 155).

Aivan kuten lehdenkin suunnittelussa ensimmäisenä muotoilin kirjan kehon. Tein pohjan A6-kokoiselle vaakataitolle, jolloin oli helpompi hahmottaa millaisia kuvia tarvitsin. Pystyin suunnittelemaan kuvitusta koko kirjan mitalta ja sain käsityksen kuvituksen laajuudesta. Apuna käytin tuupparia, jota kutsutaan myös sivupohjaksi tai sivukartaksi. Tuuppari on kaavio esimerkiksi lehden tai kirjan koko kehosta. Sivut näkyvät aukeamapareittain, kuten oikeastikin kirjaa lukiessa. Siihen on helppo hahmotella tekstin ja kuvien rytmitys ja nähdään yhdellä silmäyksellä mitä milläkin sivulla käsitellään. (Rantanen 2007, 166). Kuvassa 19 näkyy aukeamapareja taiton loppupäästä. Viimeinen puolikas on takakansi.

Kuva 19. Tuuppari eli kaavio lehden tai kirjan kehosta.

5 KOKOAMINEN

5.1 Hahmojen henkiinherättäminen

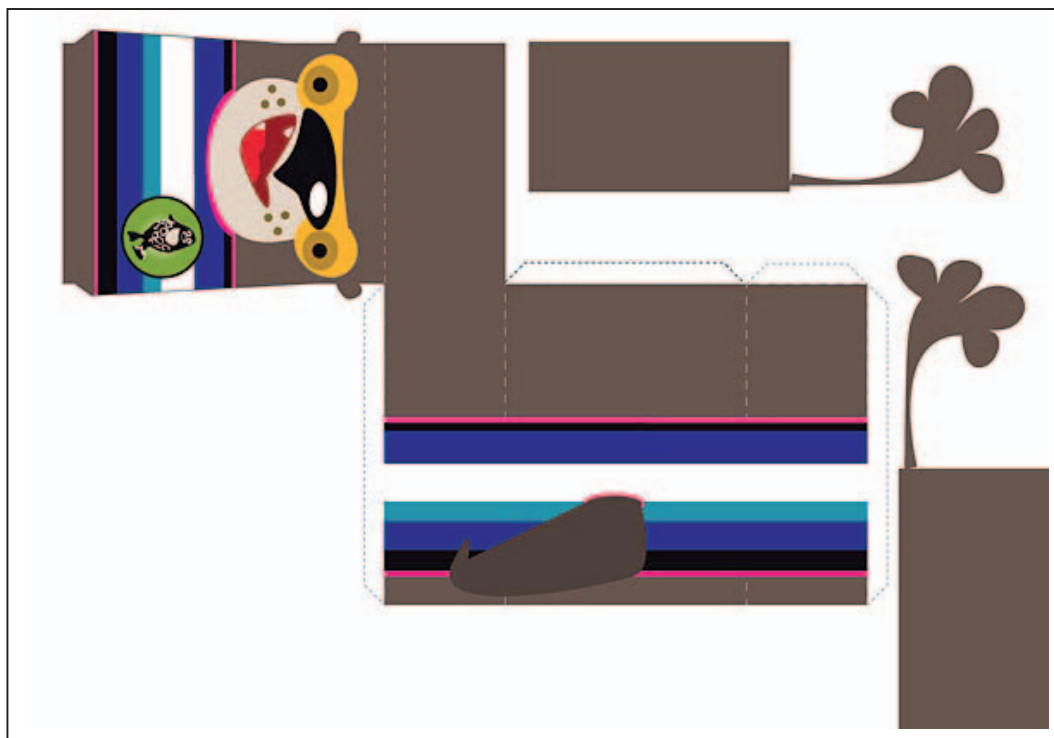
En selitä tässä luvussa yksityiskohtaisesti kuinka tarinan hahmojen ulkonäkö muodostui. Haluan kuitenkin lyhyesti kertoa miten sovelsin tekstin ulkonäköviitteitä ja mitkä seikat tekstisisällössä vaikuttivat hahmon ulkonäköön.

Päätin toteuttaa valokuvattavat hahmot paperitaittelutekniikalla ja olin nähnyt jossain aiemmin hauskoja nykyaikaisia ”paperinukkeja”. Ideoitteni tueksi ja hahmojen kolmiulotteisen suunnittelun avuksi löysin kirjan ”Paper Toys!” (2010), jossa esitellään eri taiteilijoiden paperiluomuksia ja muutamien paperilelujen kaavojakin.

Suunnittelin ensin miltä hahmot näyttäisivät kaksiulotteisena. Poimin tekstistä viitteitä niiden ulkoisesta olemuksesta ja olimme kirjoittajan kanssa myös alustavasti puhuneet, millaisiin vaatteisiin esimerkiksi kirjan päähahmo Lutra Lutra pukeutuu. Kirjoittaja oli kuvaillut saukon ulkoista olemusta jo tekstissä: *...”Tuo kirkassilmäinen, kiiltäväturkkinen ystävä on saukko nimeltään Lutra Lutra. Se rakastaa uimista ja on siinä hirmuisen hyvä. Lutra Lutra pukeutuu siniraidalliseen uimapukuun ja uimalaseihin ja se asuu tuon pienen järven rannalla.”...*

Tulkitsin siniraidallisen siten, että Lutran uimapuvun jokin raita kylläkin on sininen, mutta loput jotakin muuta. Yritin tuoda hahmoon saukkomaista olemusta, mutten metsästännyt todenperäisyyttä. Saukko on näättämäinen veikeän näköinen otus ja yritin tuoda tätä esiin Lutran suun muodolla ja asennolla. Ihmetyksestä hieman noussut ylähuuli saa esiin paljastuvat pienet kulmahampaat. Hampaat erottavat sen majavasta, johon se helposti sekoitettaisiin.

Koska aion taitella hahmot paperista, oli kaikista suunniteltava mahdollisimman geometrisiä. Testasin erilaisia kaavoja joista muodostuu paperisia neliöitä ja kuutioita. Seuraavan sivun kuvassa 20 Lutra Lutran kaavat.

Kuva 20. Tarinan toisen päähahmon Lutra Lutra kaavat.

Tarinan toisen päähahmon, Lokkiliskon ulkonäön suunnittelu lähti liikkeelle nokasta: ...”*Sen suuri nokka oli kyllä tullut metsän asukeille tutuksi, sillä se tapasi nokkia nuorempia lintuja ja eläimiä, jos ne sattuivat sen tielle.*”... Myöhemmin tekstissä Lokkiliskoä tervehtimään tulleet toiset lokit vinkkaavat vaatetuksesta, kun he kutsuvat tätä matruusiksi. Kuvassa 21 näkyy tarinan nykyhetken vaatetettu Lokkilisko.

Kuva 21. Tarinan Lokkilisko paperisena.

Paksusankaisiin silmälaseihin sain idean kohdasta, jossa se kertoo lentäneensä päin mäntyä ollessaan nuori. Huononäköinen siis - ja pahasti.

Silmälasien avulla sen katseeseen sai myös jyrkkyyttä. Menneisyydestä kertovissa piirretyissä kuvissa jätin Lokkiliskon sinisen pusakan pois, jotta sain näytettyä sen tatuoinnit. Vanhetessaan Lokin nokka on myös tullut oranssimmaksi, eikä ole niin keltainen kuin se oli tarinan alussa.

Tarinan sekopäisille rotille kirjoittaja oli kuvitellut päähineet. En keksinyt muuta tapaa prinsessa Ruhjeen banaaniturbaanille kuin piirtää hahmolle keltainen, turbaania kaukaisesti muistuttava hattu. Kuningas Ratolle paperista väsäämäni tölkkikruunukaan ei näyttänyt siltä miltä piti. Ratkaisin asian niin, että rajasin valokuvan niin tiukasti ettei kruunua näy yhtään. Kuva 22 on aukeama, jossa Ratto näytetään ekan kerran.

Kuva 22. Valokuvaa rajaamalla sain leikattua rotalta epäonnistuneen päähineen.

Kuvassa 22 näkyy myös neiti Nokkonen ja tarinan konna Bufo, jotka olivat tarinan helpoimmat hahmotella. Nokkosen kuvituksessa korostin sen ainaista kyynelehtimistä. Bufon naama kuvaillaan tarinassa suurimmalta osin nyrpeäksi ja sen luonnekin on pahansuopainen. Hapannaamoja on helppo kuvittaa. Neliskanttinen muoto ei helpota tulkintaa, että se on sammakko. Kysellessäni tuttaviltani mitä hahmo esittää, sain vastaukseksi joko 'tursas' tai 'joku matelija'. Ajattelin sen riittävän, sillä tekstissä kuitenkin tulee ilmi hahmon konnuus.

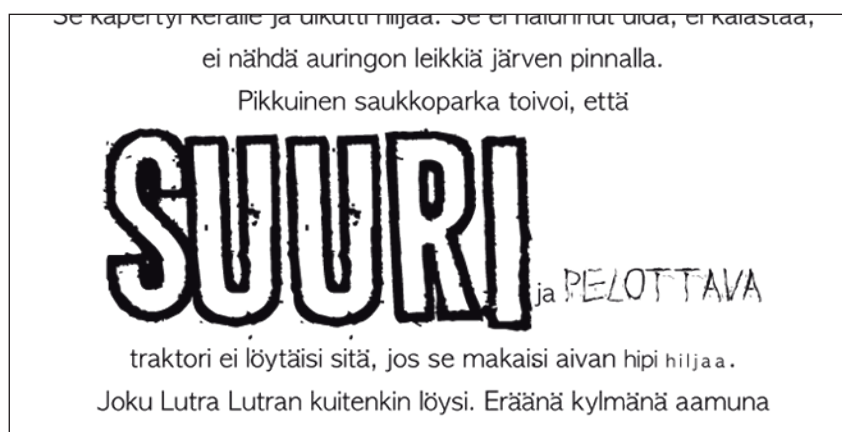
5.3 Lastenkirjan taittaminen ja typografian luomat mielikuvat

Lastenkirjan taittaminen ei juurikaan eroa muusta taittotyöstä, sillä siinä on yhtäläillä kyse kuvien ja tekstin sijoittelusta kirjan sivuille. Lapsille tarkoitettun kirjan typografiaan on syytä kuitenkin kiinnittää enemmän huomiota.

Varsinkin, jos taitetaan lukemaan opettelevalle tarkoitettuja helppotekstisiä kirjoja. Silloin luettavuutta on helpotettu ulkoasuun ja taittoon liittyvillä tekijöillä. (Ylimartimo 2002, 81.) Selkein esimerkki tällaisesta tekijästä on sanojen tavuttaminen sekä tekstin ja kuvan sijoittaminen selkeästi omille sivuilleen.

Lastenkirjassa typografialla voi leikitellä myös enemmän. Tekstilläkin voi kuvittaa. Kirjainten osia tai kokonaisia sanoja voi korostaa muuttamalla fonttia täysin erilaiseksi kuin muun tekstin fontti. Tai voidaan yrittää etsiä sanan tunnetta tai sen sisältöä vastaava tyyli.

Esimerkki tällaisesta tehokeinosta näkyy kuvassa 23. Sana 'suuri' on suurennettu reilusti suhteessa muuhun tekstiin. Suuri elementti on äänekkäämpi ja vastakohtaisesti sana 'hiljaa' on taas hyvin pieni ja hento. Sana 'pelottava' jäljittelee värisevää puhetta. Sanan lausujaa pelottaa. Taitossani käytin hyvinkin toisistaan poikkeavia ja erilaisia fontteja. Kirjasinten kokoerolla ja eri ulkonäkövivahteilla pyrin visualisoimaan hahmojen ääniä.

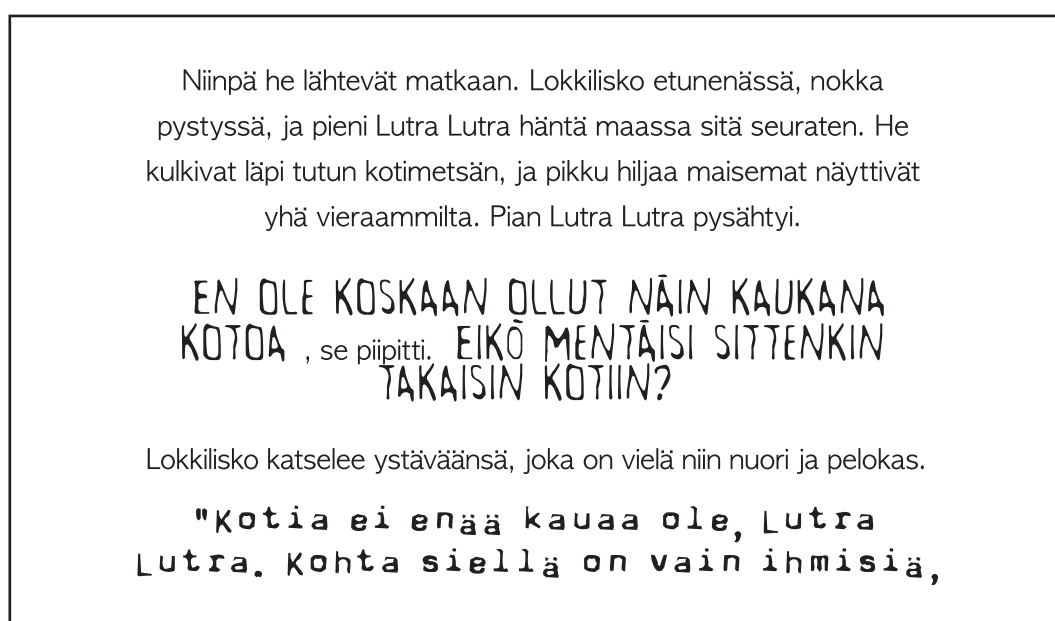

Kuva 23. Typografisin keinoin kuvittamista.

Tunnistan, että ainakin kohderyhmämme alkupään lukijat ovat vielä heikohkoja lukutaidoissaan, mutta otin tietoisesti riskin. Toiselta kantilta katsottuna annan lukijalle haastetta ja kartutan hänen lukutaitoaan niin verbaalisti kuin visuaalisestikin. Luulen myös, että 8-10-vuotiaat ovat käsitelleet pienen elämänsä aikana jo siinä määrin Tove Janssonin Muumi kirjoja, että ovat tottuneet typografisiin leikkittelyihin.

Muumi kirjoista tuttua tekstityylin vaihtelua itsekin käytin, kun erottelin tarinan hahmojen sanomisia. Niillä korostin hahmon olemusta.

Kuvittelen Lutra Lutrán noin 8-9 vuotiaaksi, hieman yli-innokkaaksi pojaksi. Sellaisilla on tapana puhua äänekkäästi, melkein huutaen, jotta saavat kimeän äänensä kuuluviin. Siksi käytin Lutrán tekstityylinä versaalia. Vanha lokki on asiallinen, mutta kuitenkin kerran mäntyyn tömähäntänyt, joten käytin konekirjoitusmaista, aaltoilevaa fonttia. Tärähdyksen vuoksi kuvittelen lokkiliskon puhuvan pikkasen pätkittäin ja konemaisesti tekstaten. Alla olevassa kuvassa 24 on esimerkki Lutra Lutrán ja Lokkiliskon kirjasintyyleistä.

Kuva 24. Lokkiliskon ja Lutra Lutrán vuoropuhelua.

Toinen osuva tekstityyli löytyi tarinan rupikonna Bufolle. Se on vanha konna, joten sen puhekin on koukeroista ja vanhanaikaista. Fontti on myös sotkuihin, kuten konnan elinympäristö kuralampi. Koukerot assosisoivat myös kärpästen lentoradosta tai muista ötököistä, joita yleensä pörrää likaisten asioiden ympärillä.

Vahinko toi Bufon puhetyyliin lisämausteen: koska kirjasintyylistä puuttuvat äät ja ööt, korvasin ensin ne a- ja o-kirjaimilla. Loppuvaiheessa unohdin täysin pisteiden lisäämisen, koska olin jo niin tottunut lukemaan kirjoitustapaa ja muistin ulkoa, mitä Bufo puhuu. Kun havahduin asiaan uudestaan,

luin ensin ääneen ja kokeilin miten vaikeaa on lausua sanoja. Se kuulostikin juuri konnamaiselta artikuloinnilta ja päätin jättää skandinaaviset kirjaimet tarkoituksella pois. Nyt puhe kuulostaa humalaisen mongerrukselta tai ulkomaalaisen epäselvältä puheelta. Tavallaanhan konna on ulkomaalainen, koska se tarttui Lutra Lutran ja Lökkiliskon mukaan eri lammelta kuin he.

Kokeilin lukea Bufon puhetta äänettömästi, mutta en onnistunut siinä kovin hyvin. Melkein joka kerta suuni aukesi väkisin ja minun oli lausuttava puhe ääneen. Ja taas oli yksi keino löytynyt, kuinka saada lukija tempautumaan mukaan tarinaan! Kuvassa 25 Bufon puhetta.

Kuva 25. Näyte tarinan konnan Bufon kirjasintyylistä.

6 LOPPUTULOS

6.1 Muotoilun ja taiton arviointi

Lopputulokseen muotoilun ja taiton osalta olen oikein tyytyväinen. Kirjan ulkoasu on kiinnostava ja taiton mielekäs rytmitys säilyy alusta loppuun kuvien ja tekstien välillä. On sopivasti tekstiä ja sopivasti kuvia, eikä kumpikaan vie tehoa toiselta. Kirjan protomalli ei paisunut liian paksuksi ja sitä on helppo käsitellä. Kolmiulotteiset pop-up-kuvat toimivat ja tuovat tehoa kuvitukseen.

Äänen visualioinnissa kirjan typografia on erityisen onnistunut. Hahmojen äänensävyt tulevat hyvin esiin korostaen luonteen piirteitä, joka taas tuo hahmoihin haluttua persoonallisuutta. Aloittelevan lukijan lukemista voi hankaloittaa tekstin useat kirjasintyyliä, joten siinä mielessä typografia ei

välttämättä ole onnistunut. Toisaalta ne kuitenkin helpottavat erottamaan, kuka milloinkin puhuu ja auttavat eläytymään tarinaan.

6.2 Arviointi kuvituksen onnistumisesta

Tavoitteet, jotka kuvitukselle asetin on suurimmalta osin saavutettu. Kuvat tukevat tarinan juonta ja antavat sille lisäpontta. Kuvituksen keinoin kerrottu taustatarina tukee myös kirjoitetun tarinan sanomaa. Taustalla matkaavat kotimetsän muutamat muutkin asukkaat lisäävät tarinan syvyyttä ja korostavat elintilan pienemisen aiheuttamaa liikehdintää.

Aikuiset lukijat tykästyivät protokirjan aktiivisiin kuviin. Pop-up-tehosteet ovat yksinkertaisesti rakennettuja, mutta koska niitä on käytetty harkiten ja osana ”tavallista” kirjan kuvitusta, aiheuttavat ne kuitenkin moninkertaisen ihastuksen. Tehosteet herättivät myös aikuislukijoiden muistoja.

Pyrin saamaan samanhenkistä tuoreutta ja graafisuutta kuvitukseen, kuin suosikkikirjassani, Tove Janssonin ”Kuinkas sitten kävikään” (1972). Mielestäni kuvituksen raikkaus säilyy piirroskuvien ansiosta ja piirrostyylillä on graafisen pelkistettyä. Kuvitus on myös ajanhengen tyylinen, koska valokuvat ovat kuin iPodilla napattuja tilannekuvia hahmojen matkasta. Vanhemmille valokuvat ovat toisaalta nostalgisia, sillä ne tuovat mieleen 70-80-luvun kiekkokuvat, joita katseltiin View Masterien läpi. Näin kuvitus voi tavallaan myös opettaa jotakin historiasta. Myös retrohenkinen piirretty kuva lisää nostalgisuutta.

Kaiken kaikkiaan kuvitus pistää pohtimaan ja vie mukanaan mielikuvitusmaailmaan, joka on mielestäni satukuvituksen yksi tärkeimmistä tehtävistä.

6.3 Kokonaisuuden arviointi

Vaikka kirjamme on vasta protovaiheessa voin kuvitella, että julkaistuna valmis kirja vetäisi vertoja kokeneimpienkin tekijöiden lastenkirjoille.

Mahdollinen kustantaminen tosin saattaa muuttaa visuaalista sisältöä ja jopa tekstisisältöäkin, riippuen siitä mikä yhtiö tai järjestö kirjan kustantaisi. Kuvitus toimisi ilman pop-up-tehosteitaikin, jos niiden toteuttaminen tulisi kustantajalle liian kalliiksi. Kirjan kokoa ja kuvitusta voi helposti muokata kustannusystävällisemmäksi pienin säädöin.

En pysty arvioimaan kuinka hyvin kirja vetoaa kohderyhmäänsä, sillä kirja ei vielä ole myynnissä eikä muussa yleisessä jakelussa. Näin tekijän näkökulmasta arvioiden emme aliarvioi lasta emmekä hänen tekstin ja kuvan lukutaitoja. Paljon olisi myös parannettavaa ja jatkokehittämisen mahdollisuuksia. Esimerkiksi kuvan ja tekstin välistä vuorovaikutusta voisi hyödyntää enemmän. Tekstin sanallista kuvaavuutta voisi vähentää, jolloin kuva saisi enemmän sijaa tarinan kannattelijana.

Kokonaisuudessaan olemme luoneet pohjan jännittävälle pikkukirjalle, jossa on mielestäni potentiaalia myyntiin saakka. Kuten aiemmin mainitsin, on suunnitelmissamme tarjota kirjaa kustantajille ja nähtäväksi jää, kuinka pitkälle kirjan tarina vie.

LÄHDELUETTELO

Ahjopalo-Nieminen, T. 1999. Kuvittajan keinot. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Hall, S. 1992. Sisäänkoodaus/uloskoodaus. Teoksessa Kulttuurin ja politiikan murroksia. Toim. J. Koivisto, M. Lehtonen, T. Uusitupa, L. Grossberg. Vastapaino. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy .

Hatva, A. 1993. Kuvittaminen. Rakennustieto Oy. Helsinki. Karisto Oy.

Heinimaa, E. 2001. Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. Teoksessa Avaa lastenkirja. Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Toim. Marja Suojala ja Maija Karjalainen. Lasten Keskus. Hämeenlinna. Karisto Oy

Ihonen, M. 2003. Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. Teoksessa Pieni suuri maailma – Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Toim. L. Huhtala, K. Grün, I. Loivamaa, M. Laukka. Hämeenlinna. Tammi.

Jansson, T. 1972. Kuinkas sitten kävikään? Porvoo. WSOY.

Kunnas, M. ja Kunnas, T. 1992. Koirien Kalevala. Helsinki. Otava

Laiho, H. 2009. Ovatko kuvat konventionaalisia merkkejä? Teoksessa Kuva. Toim. L. Haaparanta, T. Klemola, J. Kotkavirta, S. Pihlström. Tampere. Tampereen yliopistopaino Juvenes Print Oy.

Laukka, M. 2003. Suomalaisen lastenkirjankuvituksen kehitys. Teoksessa Pieni suuri maailma – Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Toim. L. Huhtala, K. Grün, I. Loivamaa, M. Laukka. Hämeenlinna. Tammi.

Launis, M. 2001. Kuvituksentutkimus, taiteen funktio ja identiteetti. Teoksessa Tutkiva katse kuvakirjaan. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja nro 23. Toim. K. Rättyä, R. Raussi. BTJ Kirjastopalvelu Oy. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Loiri, P. ja Juholin, E. 1998. Huom! Visuaalisen viestinnän käsikirja. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Mikkonen, K. 2005. Kuva ja sana – Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä. Tampere. Tammer-Paino Oy.

Mäkelä, T. 2003. Ihmeellinen todellisuus vai todistus ihmeestä? Valokuva kuvituksena lastenkirjallisuudessa. Teoksessa Kuvittaan. Käyttökuvan muotoja, merkityksiä ja mahdollisuuksia. Toim. S. Ylimartimo, R. Brusila. Taiteiden tiedekunnan julkaisuja B5. Rovaniemi. Lapin yliopistopaino.

Oittinen, R. 2004. Kuvakirja kääntäjän kädessä. Lasten Keskus. Saarijärvi. Saarijärven Offset.

Pieni suuri maailma – Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Toim. L. Huhtala, K. Grün, I. Loivamaa, M. Laukka. Hämeenlinna. Tammi.

Rantanen, L. 2007. Mistä on hyvät lehdet tehty? Hill and Knowlton Finland Oy. Libris Oy.

Seppänen, J. 2001. Valokuvaa ei ole. Suomen valokuvataiteen museon julkaisuja 15. Hämeenlinna. Karisto Oy.

Seppänen, J. 2005. Visuaalinen Kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle. Keuruu. Otavan Kirjapaino Oy.

Suomen kuvataiteen kultakausi www-sivut. Viitattu 1.10.2011. <http://www03.edu.fi/oppimateriaalit/kultakausi/alblanka.html>

Ylimartimo, S. 2001. Kanssa ja lisää, vaiko ohi tai jopa vastaan? Lastenkirjan kuvittaja, myötä- ja mielikuvittelijana. Teoksessa Tutkiva katse kuvakirjaan. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja nro 23. Toim. K. Rättyä, R. Raussi. BTJ Kirjastopalvelu Oy. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Ylimartimo, S. 2002. Helppoja tekstejä, helppoja kuvia? Teoksessa Kuvituksen monet muodot. Toim. N. Bengtsson & I. Loivamaa. BTJ Kirjastopalvelu Oy. Saarijärvi. Gummerus Kirjapaino Oy.